

*Groene, rode
of zwarte bessen?*

Quartelbezie of heggenrank

Soms kom je in oude tuinboeken een soort tegen waar op het eerste gezicht een heldere naamgeving aan vast zit. Al speurend naar de juiste naam, blijkt dat de heren (eigenlijk altijd heren) botanisten het niet altijd met elkaar eens waren. Dat komt vaker voor in de plantkundige geschiedenis en meestal geeft Linnaeus in zijn boek *Species Plantarum* dan de nodige helderheid. Dit keer heeft Nikolaus von Jacquin dat voor hem opgelost. Hij beschrijft twee soorten, de heggenrank met rode bessen (*Bryonia dioica*) en die met zwarte bessen (*Bryonia alba*). De Franse plantkundige Noël Chomel noemt de plant 'Quartelbezie'.

Klauwiertjes en draaitjes

Heggenrank of *Bryonia* is familie van de komkommerachtigen. Er komen 10 soorten heggenrank voor

in Europa tot Centraal-Azie. In ons land is heggenrank te vinden in Zuid-Limburg, het rivierengebied, de duinstreek en Zeeland, op kalkrijke plekken dus. Zoals de naam al aangeeft groeit de plant graag bij hagen en struiken waar hij zich met zijn ranken doorheen vlecht. Een mooie beschrijving geeft Leonhart Fuchs in zijn boek 'Den Nieuwen Herbarius' (1543): '*Die stelen van Bryonie schieten haest hooch op en 't hangt hem alomme met fijn clauwiertjens ende draeytjens aen die tuynen, haghen, mueren ende struycken*'. De 'klauwiertjes' en 'draaitjes' slaan op de dunne rank die al tastend en zoekend elke tak omkringt om zo verder omhoog te klimmen. Net als bij onze komkommerplanten.

Groen-witte bloemetjes

'*Si draecht cleyen schoon witte bloem-*

kens'. Fuchs schrijft over mooie, witte bloemetjes. Ik zou hem willen aanvullen en die bijzondere groenig-witte tint benadrukken maar wellicht was groen in die tijd niet modieus genoeg. Heggenrank bloeit langdurig, van mei tot september. Fuchs heeft het trouwens niet over de eenslachtigheid van de bloemen. Heggenrank heeft vrouwelijke of manlijke bloemen, elke bloem is eenslachtig. De bloemen zitten ook nog eens aan verschillende planten als een latrelatie, tweehuizig dus.

Groene, rode of zwarte bessen

De vrouwelijke bloemen dragen na bevruchting een bes. Deze begint groen en rijpt uit naar rood. En hier gaan de heren botanici de mist in. Er is namelijk een soort uit Midden- en Oost-Europa die zwarte bessen draagt, *Bryonia alba*. Chomel haalt

Bijvangst

Bijvangst

Voor het Nationaal Centrum Erfgoedopleidingen (NCE) ontwikkelde Van Donkelaar Groenadvies een opleiding voor professionals in het groen erfgoed. Bij de speurtocht langs specialisten en oude boeken kwam een schat aan informatie te voorschijn. Niet alle 'bijvangst' paste in het lesmateriaal maar is te mooi om te laten liggen.

Tekst en foto's: Deyke en Ruurd van Donkelaar

beide soorten door elkaar en noemt in zijn beschrijving voor de zekerheid maar alle beskleuren. Hij schrijft in 1743: de vrucht 'komt aan beijen (bessen), die eerst groen, daar na rood, en eindlyk zwart zyn'. Linnaeus was ook niet eenduidig in zijn soortindeling. Jacquin gaf in 1805 meer duidelijkheid. Hij schreef in de *Florae Austriacae* over een tweehuizige soort met rode bessen

Heggenrank
(Uit: *Florae Austriacae* 1805 vol 2, Jacquin, Joseph, Freiherr von (1727-1817))

(*Bryonia dioica*) en een eenhuizige soort met zwarte bessen (*Bryonia alba*). De mooie naam *Quartelbezie* komt uit het boek van Chomel.

Aanteling of opkweek

Heggenrank werd gekweekt om zijn geneeskrachtige eigenschappen die vooral uit de witte, vlezige wortel werd gehaald. De kweek of 'aanteling' werd door D.H. Cause beschreven in het boek 'De Koninklyke Hovenier' (1676). 'Zy worden op geen andere wijze dan door hun zaat aangeteeld'. Hij zaait ze in maart in de vollegrond. De oude kwekers besteedden veel aandacht aan grondbewerking. Voor de heggenrank wordt de grond 'met oude paerde en koeje mest deurmengt'. Ik zou er persoonlijk nog wat kalk aan willen toevoegen in de vorm van kippengrit.

Aan prieelen gezet

Cause merkt op dat de plant een schaduwachtige plek vraagt. Mijn beeld is dan direct een warrig groeiende heggenrank in een gemengde haag. Cause zet hem echter niet in de haag maar gebruikt de plant in de tuin. Hij schrijft: 'Zy worden deurgaans aan prieelen gezet, om

met hun loof een aangename schaduw daar aan te geven'. Een prachtige toepassing van een 'wilde' plant in een formele 17^e-eeuwse tuin.

Heggenrank in eigen tuin

Ook zonder een prieel is heggenrank een mooie aanvulling voor je tuin. Plant een mini-struweelhaag met wilde liguster, gele kornoelje en meidoorn en vul het biotoopje verder aan met heggenrank, besan-jelier en stinkende ballote. Voor bessen heb je meerdere planten nodig, zowel mannen als vrouwen. Door ze te zaaien is de kans groot dat je ze beide hebt. Je zaait heggenrank trouwens net zo makkelijk als komkommer. Wil je geen bessen, ze zijn giftig, geef dan de dames weg (of de heren).

*Rectificatie: het stuk over Maarts viooltje uit het vorige nummer werd geïllustreerd door een afbeelding uit boek *Materia medica van Mattioli, 1564-1584*. Willem van Riemsdijk wees ons erop dat niet Mattioli maar Gherardo Cibo de afbeelding gemaakt heeft.*